

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИКИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ

Стаття присвячена аналізу феномену неоконсерватизму в теоретико-ідеологічному та практико-політичному вимірах. Особлива увага прикута до еволюції неоконсервативного руху, проблем ідеологічної спадкоємності неоконсерватизму, до основних принципів та характерних рис політичного курсу. В статті робляться висновки щодо характеру ідеологічних засад, хронологічних і територіальних меж розповсюдження, а також перспектив неоконсерватизму.

Ключові слова: неоконсерватизм, консерватизм, лібералізм, ідеологія, цінності, демократія, імперіалізм.

Авксентьев А.А.

ЭВОЛЮЦИЯ ИДЕОЛОГИИ И ПОЛИТИКИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМА

Статья посвящена анализу феномена неоконсерватизма в теоретико-идеологическом и практико-политическом измерении. Особое внимание приковано к эволюции неоконсервативного движения, проблемам идеологической преемственности неоконсерватизма, основным принципам и характерным чертам политического курса. В статье делаются выводы касательно характера идеологических оснований, хронологических и территориальных границ распространения, а также перспектив неоконсерватизма.

Ключевые слова: неоконсерватизм, консерватизм, либерализм, идеология, ценности, демократия, империализм.

Avksentyev A.

EVOLUTION OF NEOCONSERVATISM IDEOLOGY AND ITS POLICY

The article is devoted to the analysis of neoconservatism phenomenon in abstract-ideological and practical-political dimensions. The special attention is focused to the evolution of neoconservatism movement, problems of ideological succession of neoconservatism, to the basic ideological principles and characteristic features of political course. They are making conclusions concerning the character of ideological principles, chronologic and territorial limits of dissemination, and also prospects of neoconservatism.

Key words: neoconservatism, conservatism, liberalism, ideology, values, democracy, imperialism.

Наприкінці другого президентського строку Джорджа Буша-молодшого почали активно поширюватися заяви щодо згорання неоконсервативного зовнішньополітичного курсу, очікуваної ротації у владних колах США та, як наслідок, зникнення неоконсерватизму як такого. Начебто неоконсервативний рух, що з'явився на американській політичній арені у другій половині ХХ століття, повністю пройшов свій життєвий шлях, а відсторонення від влади неоконсервативної адміністрації Джорджа Буша неминуче потягне за собою крах усієї ідеологічної течії неоконсерватизму.

Слабкість ідеологічного напрямку неоконсерватизму та його нездатність відповідати новим політичним викликам пов'язується з відсутністю власного філософського коріння,

у багатьох джерелах робиться припущення, що неоконсервативна ідеологічна течія не є самодостатньою, а розглядається лише в якості похідної від консерватизму. Цікаву думку з цього приводу висловлюють американські дослідники неоконсерватизму Стефан Халпер та Джонатан Кларк, зазначаючи наступне: „Специфіка ідеології неоконсерватизму полягає у тому, що не „теорія” зумовлює „практику”, а навпаки – ідеологія слугує своєрідним виправданням політичного курсу” [1, с. 61]. В той же час Халпер і Кларк не погоджуються з тезою про „смерть неоконсерватизму” (вперше про це заявив Норман Подгорець ще у 1996 році, акцентуючи увагу на тому, що „не поразки, а перемоги знищили неоконсерватизм як унікальне явище” [2]), аргументуючи це періодичністю та систематичністю неоконсерватизму. „Неоконсерватизм – це ракетний прискорювач для американської військової переваги, який періодично набирає потужність. Подібно до того, як повертаються комети, знов повернуться й неоконсервативні настрої” [3, с. 39]. Саме це й зумовлює актуальність досліджень неоконсерватизму, підсилює інтерес до теми, яка аж ніяк не вичерпана і не є лише однією і вже перегорнутою сторінкою в політичній історії США. Неоконсервативні настрої системні (бо уособлюють погляди суспільства, а не лише якоїсь когорти агресивно налаштованих у зовнішній політиці інтелектуалів) та періодичні, тому детальне вивчення еволюції цієї ідеологічної течії та політичного руху допоможе знайти відповіді на питання: коли, де і як неоконсерватизм знову зумовить глобальні геополітичні трансформації.

Власне, об’єктом дослідження слугує неоконсерватизм як ідеологічна течія в американській політиці. Предмет – закономірності розвитку синтетичної ідеології неоконсерватизму та основних форм її політичного втілення. Мета дослідження полягає у вивченні ідеологічного і практико-політичного виміру феномена неоконсерватизму: його історії, еволюції основних принципів та його перспектив.

Коли мова йде про неоконсерваторів, то в першу чергу, згадуються ті, хто стояв у витоків цього напрямку: Ірвінг Крістол, Даніель Белл, Сеймур Ліпсер, Натан Глейзер, Джеймс Бернхам, Даніель Мойніхан та інші. Історія появи неоконсерватизму суттєво відрізняє цей політико-ідеологічний напрям від більш масштабних, класичних ідеологій (лібералізм, консерватизм, соціалізм). Неоконсерватизм створювався у «теплих умовах» та був свого роду державним замовленням з боку ЦРУ з метою втілення у життя проекту ідеології, спроможної конкурувати з комунізмом. В 1950 році було зібрано конгрес за свободу культури, одразу ж по закінченні котрого було опубліковано „Маніфест вільних людей”, з головним лозунгом: „Свобода переходить в наступ!”. Один з підписантів, у минулому троцькіст та автор теорії „революції організаторів”, Джеймс Бернхам прокоментував появу маніфесту так: „Я виступаю проти бомб, розміщених у Сибіру чи на Кавказі, спрямованих на знищення Парижу, Лондону, Риму, та усїєї західної цивілізації, проте я погоджуюсь з необхідністю наявності бомб, розміщених в Лос-Аламосі, котрі протягом п’яти років являють собою захист – єдиний захист – свобод Західної Європи” [4, с. 91]. Схожі погляди були і в інших колег та соратників Бернхама, а якщо зауважити, що ідейний інтерес підігрівався й економічним (ЦРУ щедро фінансувало та надавало всіляку допомогу інтелектуалам, котрі переходили з троцькізму до неоконсерватизму), то мотивації подібних ідеологічних метаморфоз стають зрозуміліші. Приречений на закриття через фінансові негаразди журнал *Partisan Review* (така собі „трибуна троцькістів”) отримує субсидії від згадуваного комітету за свободу культури, у майбутньому „хрещений батько неоконсерватизму” Ірвінг Крістол стає редактором „*Journal X*”, його колега Норман Подгорець отримує посаду редактору „*Commentary*”. „Інвестиції в інтелект” з боку американських спецслужб повністю себе виправдали – вже через 10 років, у 1960-му, з’являється та стрімко набирає популярність книга Данієля Белла „*The end of ideology*”, більша частина якої присвячена критиці комунізму. Ще через п’ять років Белл і Крістол засновують журнал „*Public interest*”, котрому відводиться роль полемічного фундатора нового ідеологічного напрямку. Таким чином, на тому місці, де

раніше було потенційно небезпечне ліве угруповання троцькістів, у другій половині ХХ століття з'являються неоконсерватори.

Серед основних дослідників феномену неоконсерватизму слід виділити Метью Коннелі, Джошуа Муравчика, Майкла Харрінгтона, Марію Райан, Майкла Аллена, Брайна Шмідта та Патріка Бьюкенена. У вітчизняній та пострадянській політичній науці тема розроблена недостатньо і представлена роботами Максима Момота, Олексія Громико, Юрія Замошкіна, Андрія Мельвиля та Олексія Кандюка. Основні проблеми, до яких прикута увага, у контексті дослідження неоконсерватизму – це, по-перше, проблема ідеологічної спадкоємності, по-друге, проблема хронологічних та територіальних меж розповсюдження, а також питання пов'язані з перспективами неоконсерватизму.

Стосовно ідеологічної спадкоємності, варто зазначити наступне: введений в 1970 році соціалістом Майклом Харрінгтоном термін „неоконсерватори” для позначення політичної групи інтелектуалів, апріорі передбачає зв'язок між неоконсерватизмом та консерватизмом. Проте в ході проведеного дослідження цей зв'язок було поставлено під сумнів: по-перше самі неоконсерватори, що були й троцькістами, й демократами, потрапивши в 1972 (після так званої „революції Макговерна”) році у табір консервативної республіканської партії, так і не стали ототожнювати себе з партією, сформувавши надзвичайно впливове автономне крило. По-друге, основні ідеологічні засади та принципи неоконсерватизму в рівній мірі запозичені з лібералізму та з консерватизму, тому неоконсерватизм можна визначити як синтетичну ідеологію, проте аж ніяк не можна вважати за похідну від консерватизму. Щодо цих основних принципів та характерних рис, то це, насамперед, наступні: по-перше, агресивна зовнішня політика та перенесення своїх національних інтересів за межі кордонів США всупереч традиційному консервативному республіканському поміркованому ізоляціонізму. Консерватор Патрік Бьюкенен у своїй роботі „Праві та не-праві” стосовно цього питання, згадує „Останнє послання Вашингтона”, датоване 17 вересня 1796 року, яке, доречі, згідно американської політичної традиції щороку зачитується перед початком чергової сесії роботи обох палат конгресу [5]. Саме в ньому Вашингтон застерігав нащадків від розпилювання своїх зусиль та ресурсів за межами території США, від постійних політичних союзів, що можуть у певний період зашкодити інтересам країни, від будь-якої спроби пов'язати свою долю з долею Європи. „...Чому ж не використати перевагу такого особливого розташування? Навіщо полишати нашу власну землю та переходити на чужу? Навіщо робити нашу долю залежною від долі будь-якої частини Європи та пов'язувати наше процвітання з проявами марнославства, суперечок, інтересів, настроїв чи примх Європи? Нашим єдиним вірним курсом є утримання від будь-яких постійних союзів з будь-якою частиною зарубіжного світу...” [6].

Другою характерною рисою „неоконсервативного переконання” (за однойменною статтею провідного діяча неоконсервативного руху Ірвінга Крістола, який дуже обережно використовував термін „ідеологія” і називав неоконсерватизм саме „переконанням” або „системою поглядів”) слід вважати розуміння військовою сили як найважливішого фактору зовнішньої політики. Саме через це розуміння виникла потреба у постійному збільшенні видатків бюджету на військові цілі, проти чого рішуче протестували консерватори. В економіці неоконсерватори всупереч традиційним нормам консерватизму, проводили політику перенесення великих підприємств за межі території США, збільшили обсяги імпорту. В соціальній сфері неоконсервативне правління адміністрації Джорджа Буша-молодшого позначилось доволі лояльною міграційною політикою за принципом „Відкритому суспільству – відкриті кордони”, а також збільшенням видатків на соціальні програми, що викликало шквал критики з боку консерваторів. Підводячи підсумок, відповідь на питання ідеологічної спадкоємності можна сформулювати наступним чином: неоконсервативна ідеологічна течія є синтетичною, ціла низка її базових принципів запозичена як з консерватизму, так і з лібералізму, але неоконсерватизм аж ніяк не можна вважати похідною від консерватизму.

Щодо другої важливої проблеми – хронологічних та територіальних меж розповсюдження, то в ході дослідження було виявлено два основних підходи до визначення територіальних і хронологічних рамок феномену неоконсерватизму. Згідно з першим до неоконсерваторів відносять Тетчер, Рейгана, в деяких джерелах європейських „нових правих” (Гельмута Коля, Жака Ширака, Тоні Блера). Філософське коріння ідеологічного напрямку пов’язується з працями Лео Штрауса, Фрідріха фон Хайека, Карла Шмідта. Набагато більш поширеним й аргументованим є другий підхід, згідно з яким неоконсерватизм ототожнюється з американським неоконсерватизмом. Врешті ніхто окрім американських неоконсерваторів не іменував себе цим терміном, а тому будь-які спроби віднесення тих чи інших діячів постфактум видаються хибними. Стосовно „рейганоміки” та „тетчеризму”, то в цих випадках ми можемо казати лише про економічну складову (в якій до речі дуже важко розмежувати неоконсерватизм та, наприклад, неолібералізм), а підстав розширювати її до комплексної ідеології об’єктивно не існує.

Варто зазначити, що й самі неоконсерватори вважають цю ідеологію і політику виключно американською знахідкою. Так „хрещений батько неоконсерватизму”, Ірвінг Крістол називав неоконсерватизм консерватизмом з „американською кісткою” [7], а, наприклад, інший провідний діяч неоконсервативного руху Роберт Каган у своїй роботі „Of paradise and power” говорячи про сучасне „охолодження” відносин США та Європи зазначав, що неоконсервативна Америка ніколи не буде зрозумілою для постмодерної Європи, яка вже звикла до дипломатичного та політичного (а не воєнного) вирішення конфліктів [8]. І Крістол, і Каган скептично ставляться до можливості появи та широкого розповсюдження неоконсерватизму за межами США, проте ця теза підлягає сумніву. Таким чином, відповідь на питання хронологічних та територіальних меж розповсюдження може бути висловлена наступною тезою: американський неоконсерватизм наразі є єдиним існуючим, проте не єдиним можливим проявом ідеологічної течії неоконсерватизму.

Стосовно третьої ключової проблеми (питання перспектив неоконсерватизму), як вже зазначалося, єдиної думки серед дослідників немає. Скептично ставиться до потенціалу неоконсерватизму російський дослідник Максим Момот, який у своїй статті „Реалізм проти неоконсерватизму” зазначає: „Населення США складає лише 4% населення світу, їх територія – 7% території земної кулі. Лише неграмотність та бідність більшості населення Землі дозволяє цим декільком відсоткам володарювати...Щоб зберегти свій статус США доведеться скорочувати соціальні програми, воєнні видатки, заборонити аборти, повертати виробництво в територіальні межі держави...” [9, с. 54]. Тобто за прогнозом Момота, Америці потрібно відмовитися майже від усього, що запроваджувала неоконсервативна адміністрація, що фактично ставить хрест на неоконсервативній доктрині. Варто звернути увагу й на думку Метью Коннелі, який у статті „Нові імперіалісти” також дає невтішний прогноз імперським неоконсервативним зазіханням, порівнюючи Америку з Британською та Французькою імперіями (які, до речі, також відмовлялися іменувати себе імперіями, зупиняючись на „співдружності” чи „союзи”). Усі імперії переживали зародження, розквіт та неминучий крах, тому сучасна Америка або перестане бути імперією, пройде певну трансформацію у своїй зовнішній та внутрішній політиці, або її так само очікує занепад (більше того, Коннелі взагалі ставить під сумнів сумісність лібералізму та імперії як світосприйняття) [10].

Основні аргументи прибічників можливості повернення неоконсерватизму на перші ролі в американській політиці пов’язані, перш за все, з періодичністю чергування неоконсервативних та ізоляціоністських настроїв. Більше того, розвиваючи цю тезу, можна ретроспективно дослідити кількісний вимір цього чергування на прикладі політичної історії США у другій половині ХХ століття. Якщо оцінити проміжки часу між Корейською війною, В’єтнамською кампанією, вторгненням в Ірак („Буря в пустелі”) та початком бойових дій в Афганістані, то приблизно через 10-15 років потрібно очікувати нового сплеску радикалізації зовнішньополітичного курсу США.

Тезу про певне чергування в суспільних настроях (яка засвідчує своєрідну „репрезентативність неоконсерватизму”, тобто його відповідність поглядам населення, а не лише певної групи політиків та інтелектуалів) можна проілюструвати й даними соціологічних опитувань. Одне з найболючіших питань – війна в Іраку, мало наступну динаміку в громадській думці: ще в 2003 році американці в цілому підтримували перебування військового контингенту в Іраку (55% „за”), а наприкінці 2007 року цей відсоток скоротився майже вдвічі і становив 28%. Рівень підтримки політики „експорту демократії” скоротився з 59% до 32%, але в той же час 64% американців висловили впевненість у тому, що ситуація в Іраку погіршиться з виводом контингенту. Про що це свідчить? В першу чергу про те, що в 2005-2006 році відбулося кардинальне зміщення акцентів в суспільній думці у бік поміркованого ізоляціонізму: усвідомлюючи загрози для Іраку та демократичного режиму в цій країні, американці не вважають подолання цих загроз за пріоритетний напрям зовнішньої політики і схиляються до необхідності першочергової орієнтації на повсякденні внутрішні питання (зокрема в економічній та соціальній сферах).

У той же час „політична реінкарнація” неоконсерватизму як політичної практики чи ідеологічного напрямку не обов’язково зумовить повернення самого терміну „неоконсерватизм”. У першу чергу, через його невідповідність сутності напрямку: як вже зазначалося, неоконсерватори запозичили левову частку своїх принципів як з консерватизму, так і з лібералізму. По-друге, через негативне забарвлення терміну, який асоціюється з війною в Іраку та Афганістані, що є вкрай болючою темою для американського суспільства (ефект можна порівняти з так званими „уроками В’єтнаму”, які окрім економічного тягаря уособили й фактичну втрату психології переможців та статусу єдиної та всесильної наддержави).

Таким чином, підводячи підсумок треба зазначити, що ідеологічний фундамент неоконсерватизму являє собою унікальне синтетичне поєднання низки консервативних і ліберальних принципів (економічна політика в унісон сучасному розумінню лібералізму, відстоювання традиційних цінностей у культурній сфері внутрішньої політики, мілітаристський ухил і радикальний відхід від республіканського ізоляціонізму в зовнішній політиці). Американський неоконсерватизм, що виокремлюється в політичний рух та ідеологічний напрям у другій половині ХХ століття та досягає своєї кульмінації за часів перебування при владі адміністрації Джорджа Буша-молодшого, є єдиним існуючим, проте не єдиним можливим політичним втіленням ідеологічного напрямку неоконсерватизму. Сучасна політична історія США дає підстави для прогнозу, що імперіалістські й ізоляційні настрої з певною періодичністю чергуються в американській політиці, а тому одним з висновків проведеного дослідження може слугувати заперечення спрощеної та наївної ідеї „смерті неоконсерватизму”, і натомість ствердження неминучості „політичної реінкарнації” неоконсерватизму. Більше того, не виключена й можливість поширення неоконсерватизму в широкому розумінні (як ідеології та політичної практики агресивного розповсюдження своїх традиційних цінностей за межами власних кордонів) на території країн, що мають певний „імперський генофонд” (за термінологією Метью Коннелі), що, безперечно, підсилює актуальність та важливість досліджень даної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Халпер С. Неоконсерваторы новая политическая группа интересов / С. Халпер, Дж.Кларк. // Прогнозис: журнал о будущем. – 2006. – №2(6). – С. 57–86.
2. Подгорец Н. Мертва ли доктрина Буша? [Електронний ресурс] / Норман Подгорец. – Режим доступу: <http://www.russ.ru/layout/set/print/pole/Mertva-li-doktrina-Busha>
3. Халпер С. Неоконсерватизм и будущее Америки / С. Халпер, Дж. Кларк. // Русский

- журнал. – 2004. – Март. – С. 34–39.
4. Боно Д. Нью-йоркские интеллектуалы и рождение неоконсерватизма. Культурный аспект „холодной войны” / Д. Боно // Прогнозис: журнал о будущем. – 2007. – №3(11). – С. 89–96.
 5. Бьюкенен П.Дж. Правые и не-правые: Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша / Патрик Дж. Бьюкенен. – М.: Транзиткнига, 2006. – 348 с.
 6. Вашингтон Дж. Прощальное послание [Электронный ресурс] / Джордж Вашингтон. – Режим доступа: <http://www.grinchevskiy.ru/17-18/g-v-proschalnoe-poslanie.php>
 7. Кристал И. Неоконсервативное убеждение / Ирвинг Кристал. // Логос. – 2004. – №6. – С.170–174.
 8. Kagan R. Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order / Robert Kagan. – N.: Knopf publishers, 2003. – 137 p.
 9. Момот М. Реализм против неоконсерватизма / Максим Момот. // Прогнозис. – 2006. – №1 (5). – С. 51–64.
 10. Коннели М. Новые империалисты / Мэтью Коннели. // Прогнозис: журнал о будущем. – 2006. – №4 (8). – С. 91–103.